

на зависимостта на селяка от парчето земя — единствения източник за прехрана на неговите деца. Но в тези военни години селянинът знае, че той не е господар и на този свой скромен доход. Фашистката държава под формата на реквизиции отнема от устата на неговите деца голямата част от неговия труд, за да храни ония, които потискат народа. . .

По случай казионния празник на земята Кирил Торомански отново изразява своето общо отношение към първоизточника на всички блага в живота. Със своя богат, наситен с ярки художествени изрази език авторът споделя с читателя чувствата си на преклонение и уважение пред родната българска земя. Тази земя, която отново очаква своите чада да поемат в здравите си ръце плуговете, да заорат дълбоко родния чернозем. Тази земя, която мечтае да забръмчат по нейните простори мощни трактори и комбайни, да изгрее слънцето на благодатния колкото и нивен труд.

Поместена във в. „Заря“ (бр. 6610, 20. IX. 1943) само една година преди победата, тази статия-репортаж на Торомански е протест срещу понемчените български управници, откъснали народа от неговата земя за чужди интереси. . .

МАРКСИСТКИ ПРИНОС В ЧЕХОСЛОВАШКОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Иван Павлов

На 6. I. 1981 г. почина Ладислав Щол, академик, директор на Института за чешка и словенска литература към Чехословашката академия на науките, дългогодишен главен редактор на сп. „Чешка литература“, член на ЦК на ЧКП. Изтъкнат литературен критик и теоретик, той принадлежи към поколението на Юлиус Фучик, Иржи Волкер, Витезслав Незвал, Бедржих Вацлавек и др., посветили живота и творчеството си на изграждането на новата, социалистическо-чехословашка култура в периода между двете световни войни, като Щол продължи тяхното дело в годините на изграждането на развито социалистическо общество. Целият негов живот и творчество са свързани с борбите на чехословашките комунисти, с първите стъпки на чешката социалистическа култура, с идеологическите борби от 30-те години, с антифашистката съпротива и изграждането на културата на социалистическа Чехословакия.

Роден през 1902 г. в Яблонец на Ниса, Л. Щол отрано се включва в борбите на трудещите се. По време на следването си във Философския факултет на Карловия университет в Прага посещава лекции на Франтишек Кс. Шалда, Зденек Нейедли и по техен образец винаги подчертава значението на борческото културно наследство за възпитанието и развитието на личността на съвременния човек. Първите литературни опити на Щол датират от 1926 г., когато влиза в редовете на ЧКП, на която остана верен през най-критичните моменти от нейната история — през 1929 г., когато някои творци не разбират новия, болшевишки курс, започнат под ръководството на Кл. Готвалд, в годините на фашистката окупация и през 1968 г., по време на острият нападък на контрреволюционните елементи.

Влиянието на Великия октомври и отражението на социалните състязания в буржоазна Чехословакия в съзнанието на младия комунист се съчетават с постоянен интерес към теоретичните разработки на класиците на марксизма-ленинизма. Дългогодишен редактор в комунистическия печат, през 1934—1936 г. той изпълнява важно партийно поръчение, работейки в Москва върху чешките преводи на Маркс и Енгелс. Престоят в Съветския съюз задълбочава неговата теоретична подготовка, а на дълбоката си любов към съветските хора остава верен през целия си живот. Още през 1931 г. казва историческите думи: „Основен въпрос за отношението на всеки образован и културен човек към днешния свят сега е въпросът за отно-

пнието към Съветския съюз.¹ Именно оттук започва последователният интернационализъм на Щол, проявяващ се в активното му участие в борбата за спасяването на Георги Димитров по време на Лайпцигския процес, чрез личния му принос в антифашистката съпротива. Интернационализъм не само в борбата, но и в сътрудничеството на литературния фронт. Щол се опира на постиженията на съветската наука, сочи значението на трудовете на Тодор Павлов, с когото го свързва лично приятелство, за развитието на чехословашкото литературознание. По време на консолидацията през 70-те години, вече като директор на Института за чешка и световна литература, Щол препоръчва най-активна интеграция в научните изследвания и популяризирането на литературите на братските социалистически страни. Един от резултатите на тази дейност е и издаденият през 1978 г. в Прага Речник на българските писатели, дело на чешки учени-българи.

Ладислав Щол никога не отделя културата и изкуството от обществения живот, от социалните и идеологически борби на епохата. За него още от началото на 30-те години е ясно, че новото революционно изкуство търси сред живота, в класовата борба елементите на новото жизнено съдържание, творчески пресъздава и подпомага процеса за прераждането на човека. През 1934 г., след някои опити за разпространяване на сюрреализма сред чешките писатели, авангардната групировка „Ляв фронт“ организира дискусия, посветена на връзката на сюрреализма с революционното движение и отношението му към диалектическия материализъм. Още същата година материалите излизат в сборника „Сюрреализмът в дискусия“ и сред тях се откроява докладът на Щол „За социологията на романтизма“, спиращ се на гносеологическата слабост на сюрреализма — затварянето на света в душата на „познавателя“; вместо взаимотношенията между хората се анализира индивидът, от което произлиза опасността от идеализъм, мистицизъм и реакционност. Сюрреалистическата емоционалност не на твореща-революционер, а на дребния буржоа. Към тази проблематика той се връща и по-късно в книгата си „Из борбите на левия фронт“ (1964). Изходната база на Щол за оценката на този период от чешката литература е поезията на Станислав Костка Нойман и Иржи Волкер, създатели на новата пролетарскореволюционна поезика.

След освобождението на Чехословакия от фашисткото иго през 1945 г. Щол като педагог и организатор на научния живот възпитава цяло поколение общественици и културни дейци, подчертавайки непрекъснатото огромните творчески предимства на най-хуманната идеология — марксизма. В началото той става ректор на Института за социални науки, след това е ректор на Висшата партийна школа, после заема поста министър на висшето образование и министър на културата. Влиза в ръководствата на творческите съюзи, където изнася основни доклади по време на техните конгреси. Той е един от основателите на Чехословашката академия на науките, на която става заместник-председател.

Останал един от малкото живи представители на своето поколение творци, главният интерес на Л. Щол е насочен към оценката на чешкото литературно наследство; критическо оценяване на различни литературни направления, за някои от които се правят опити да бъдат съживени, главно в края на 50-те и през 60-те години. През 1950 г. излиза неговото изследване „Тридесет години борби за чешка социалистическа поезия“. Именно поетическото творчество отразяваше най-пълно сложното развитие на чешкия литературен авангард между двете световни войни и неговия преход към социалистическия реализъм. Задълбоченият анализ на литературното развитие, представено чрез делото на изявени поети, става по-късно благодатен подтик за изследвания на чехословашки литературатори върху интересната и богата специфика на широкия фронт на авангардното изкуство. В същата книга Щол посочва и задачите на литературната критика, в която „неразбирането на класовата, историческа и обща идейна обусловеност на поетичната творба довежда до естетически формализъм и безплодно психологизиране, до бездейно рецензентство.“²

На важно и специфично място, което културата заема в огромното социалистическо преустройство, Щол посвещава своята книга „Литература и културна революция“ (1959). В

¹ L. Štol. Z bojů na levé frontě. Praha, 1964, s. 63.

² L. Štol. Třicet let bojů za českou socialistickou poezii. Praha, s. 141.

ния са разгледани не само общите закономерности в развитието на обществото и литературата при социализма, но и опасностите, които могат да се породят от неразбирането на преобразованията, настъпили след XX конгрес на КПСС. „Евтиният интелектуален скептицизъм — пише Щол — има често, както сочи Ленин, своите корени в подценяване кълновете на новото, в емпирическото разбиране на житейската правда.“³ Направените конкретни забележки тук прощески засягат делото на отделни чешки писатели, безнадеждно компрометирали се с гражданското си поведение през 1968—1969 г. По този начин със своята комунистическа последователност Л. Щол отново показва правотата и перспективността на марксистко-ленинското научно прогнозиране. В известието на чехословашкия седмичник „Творба“ по повод смъртта му е отбелязано: „През 50-те и 60-те години се срещаме с др. Щол навред, където се разгръща настъпателна идеологическа борба срещу ревизионизма. Още от края на 50-те години Щол изтъква, че дребнобуржоазният радикализъм в крайна сметка е носител на настроения и опити за фалшифициране на марксизма. Решително и последователно защитава марксистко-ленинската научна идеология, показва опасностите от нейното повърхностно усвояване и от непоследователната преданост към идеите на социализма. Анализира критично структурализма. През 60-те години остава верен на патриотичните си убеждения на своя интернационализъм, на принципите на марксизма-ленинизма.“⁴ През 60-те и 70-те години чрез дълбоко обоснована научна полемика Л. Щол разобличава опитите за съживяване на формализма и проявите на вражеската идеология в науката и изкуството. Част от тези плодотворни усилия е книгата „За формата и структурата в словесното изкуство“ (1966), наричана в съветски рецензии „първата научна история на руската формалистична школа“⁵. Критично са разгледани чешкият структурализъм още от времето на Пражкия лингвистичен кръжок и американският неокритицизъм. Според Щол пражките структуралисти в литературознанието разширяват върху цялото художествено произведение своето идеалистическо разбиране за езиковия знак, възприет главно от Ф. де Сосюр. Техните идеи придобиват отново известно значение сред сложните и противоречиви процеси на съвременната буржоазна философска мисъл. Полемизирайки с Роман Якобсон и Ян Мукаржовски, както и с техните последователи, Щол подчертава, че структурализмът не е в състояние да разкрие същността и законите на социалните и литературните явления и процеси. Абсолютизирането на ролята и значението на лингвистическите структури придава на неговите методологически принципи идеалистически характер, който не забелязва диалектическите противоречия в историческия процес и не позволява разкриването на истинските причини за обществените събития. Марксистското литературознание изследва художествената творба комплексно, като специфична проява на общественото съзнание с диалектично свързано идейно-емоционално и естетическо съдържание. На Л. Щол е напълно чужд догматизмът в творческата работа. На републиканския семинар на комунистите от областта на науката и изкуството, състоял се в Прага през 1973 г., той заявява: „При решаването на все по-сложните и по-отговорни проблеми на съвременната литературна наука все по-неизбежна става необходимостта от колективен научен подход към нещата, предполагащ органическото прилагане на най-различни аспекти и взаимно допълващи се специални методи, отговарящи на многостранното съдържание на предмета на изследването. Резултатите от подобно многостранно изследване, ако е обективно правдиво, не могат да си противоречат, а взаимно се допълват и осветляват, взаимно изграждат многостранната картина на многостранния литературен процес и помагат за по-дълбокото проникване в същността на литературната творба и закономерностите на историческото литературно развитие.

Този подход към нещата естествено е свързан с монистическия принцип на марксистката методология, съдържаща същевременно и йерархията на взаимозависими методически подходи на изследване.

В това научно и колективистично разбиране на основните въпроси на марксистко-ленинската методология виждам единствено възможния път, по който ще бъде преодолян заглъх-

³ L. Štol. Literatura a kulturní revoluce. Praha, 1959, s. 58.

⁴ Zemfel a k a d. L. Štol. Tvorba. Č. 2. Praha, 1981, s. 2.

⁵ Русская литература. АН СССР, № 1, М., 1967, с. 212.

ващият отзвук от кризата в нашето литературознание, в което сме длъжни борчески да се противопоставим на ненаучните антимарксовски тенденции.“⁶

В началото на 70-те години излизат книгите на Шол „Изкуство и идеологическа борба“ (1972) и „Социализмът и личността“ (1974), в които общетеоретични постановки за ролята на литературата и литературната наука в съвременния свят се редуват с конкретни анализи на отделни чешки и чужди автори — Зденек Нейедли, Станислав Костка Нойман, Юлиус Фучик, Бедржих Вацлавек, Витезслав Незвал, Максим Горки, Хайнрих Ман, Егон Ервин Киш и др. За нас българите е особено важна статията, посветена на 70-годишнината на Тодор Павлов, в която обширно е разгледана ролята на нашия учен-марксист на фона на традиционните чешко-български културни взаимоотношения, започнали с мисията на Кирил и Методий в Моравия и неразривно свързани с имената на чешки и български възрожденци. Славянската солидарност, основно звено в идеологията на славянското възраждане, постепенно се заменя с интернационална дружба на класово-партийни позиции в общата борба против буржоазията и фашизма. Шол припомня отзвука в Лайпцигския процес и акцията в защита на Т. Павлов вследствие осъждането му от фашистки съд през 1927 г., на която пламенно слово произнася професорът от Карловия университет З. Нейедли. Същевременно пък през 1939 г. Т. Павлов укрива чехословашкия комунист Ян Шверма пред българската полиция и съдейства за заминаването му за Съветския съюз. Влиянието на Т. Павлов върху чехословашкия културен живот не се изчерпва само с широката популярност на трудовете му, превеждани в Чехословакия още преди Втората световна война. Шол припомня неговите полезни съвети в тревожната 1957 г., когато международната реакция бе разгърнала широка идеологическа и психологическа кампания срещу социалистическите страни, която бе дала известно отражение сред някои интелегентски среди: „Т. Павлов, който много добре знаеше корените на тази опасност, дойде при нас с редица ценни предложения и критични забележки. Насочваше вниманието главно към защита на социалистическо-реалистичния творчески метод, начините, въз основа на които творецът трябва да изгражда своя метод, опирайки се на научния социализъм. Подчертаваше необходимостта от взаимния обмен на мнения, от творчески научни дискусии, носещи полезни резултати и налагащи се като правилен път към научен обективен и политически заострен анализ на проблемите.“⁷ Според Шол цялото дело на Т. Павлов несъмнено му отрежда място на един от челните представители на съвременната марксистко-ленинска научна мисъл. Не само поради това статията за него от 1960 г. е включена в книгата, излязла 14 години по-късно. Актуалното значение на дълбоко философския подход на нашия учен към явления от изкуството и литературата проличава в разработките на Шол срещу злоупотребите с отделни цитати от Маркс от страна на десните опортюнисти за „социализъм с човешко лице“.

Последната книга на Л. Шол „Гражданинът на Ф. Кс. Шалда“ (1977) е една от най-добрите литературоведчески монографии в Чехословакия след Втората световна война. Личността на големия хуманист и неговото дело привлича вниманието на литературните изследователи. Шол показва отношението на създателя на модерната чешка литературна критика към поетичните поколения, намиращи се под непосредственото влияние на Великата октомврийска социалистическа революция, неговата активност в борбата срещу заразяващия се фашизъм. Висока оценка получават също така ренесансовите усилия на Шалда за свобода, чистота в човешките отношения и възможност за всестранно развитие на личността. Тези черти сближават Шалда със З. Нейедли и Ст. К. Нойман. Особено интересна е главата, посветена на научната методология на Шалда, където проличава истинската, марксистка широта в разбирането на литературния процес от страна на Л. Шол. Той определя Шалда като идеалист с чувство за историчност и диалектика, което го приближава до марксизма. Чрез множество примери и лични впечатления водещият от края на миналия и началото на нашия век чешки литературен критик получава дълбочина и обективна оценка, позволяваща по-нататъшни проучвания на неговите взаимоотношения с други творци, представляващи несъмнено съществена част от литературната епоха.

⁶ L. Štol. Některé otázky zaměření metodologie literárněvědného bádání.— B: Česká literatura. Č. 6. Praha, 1973, s. 494.

⁷ L. Štol. Akad. T. Pavlov. Socialismus a osobnosti. Praha, 1974, s. 206.

Може само да се съжалява, че Л. Щол не успя да довърши започнатите мемоари, които щяха да осветлят важни моменти от историята на чешката литература.

На българския читател Щол е известен с посвещението към „Репортаж, писан с примка на шията“, където Фучик завещава издаването на безсмъртната си творба от фашисткия затвор на жена си Густа Фучикова и на приятеля си Ладислав. За заслугите му към българската култура по случай неговата 50-годишнина през 1952 г. Ладислав Щол е избран за член-кореспондент на БАН.

Делото на акад. Ладислав Щол може да се изрази с единството между изключителната му личност, предаността към идеите на комунизма и високите научни постижения. Като такъв той ще остане в паметта на своите съвременници и последователи.

ИЗ РАЗГОВОРИТЕ МИ С ПРОФ. ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ

Михаил Топалов

...Чета „Немили-недраги“ на Вазов. Чета и „На прощаване“ на Ботев. И все ми се струва, че Вазов е взел заглавието на своята повест от Ботев:

Да ходим, да се скитаме
немили, клетки, недраги!

Вазов маха клетки и остава „Немили-недраги“.

Може да е случайна тази инвенция.

Може Вазов въобще да не е знаел за Ботевото стихотворение.

Но презумпцията си остава.

*

...Искам да ви кажа, Топалов, че имаме нужда от много — много антологии.

България има само две сериозни антологии. И двете излязоха през времето на Стамбулски, през времето на Стоян Омарчевски.

Той бе министър на просвещението тогава — говорях за 1921—1923 г.

Едната антология надали се продава вече. Отдавна е свършена — за поезията, а другата — за белетристиката.

Стоян Омарчевски не разбираше от литература.

Но разбираше народната психология.

А това е най-важното за един политик.

Да разбира психологията на народа си.

Българската литература трябва да се представи на света с няколко най-изтъкнати поети.

И той ги представи.

Възложи на няколко писатели да подготвят сборниците и те излязоха. Отпечатаха ги на хубава хартия. Добре. Но това не стига. Всеки писател даде свой ръкопис, да се види почеркът му.

Тола е много хубаво.

Да познаваш почерка на човека. И по почерка да съдиш за характера.

Аз обаче съдя за хората по лицата. По очите. По държанието.

Не искам да се хваля, но познавам човека от пръв поглед. Ще добавя — и никога не съм се излъгал от първото си впечатление. Никога. Като видях Христина Морфова за пръв път, разбрах, че е чудна жена, чудна душа, чудна певица. Нищо, че бе малко по-пълна. По-големият орган дава по-хубави звуци. Говоря за черковните органи. ... Христина Морфова имаше най-